

Demográfia

62/2018

A világ népesedési folyamatainak aktuális trendjei

Sergii Sardak – Maxim Korneyev – Vladimir Dzhyndzhoian – Tatyana Fedotova – Olha Tryfonova: Current trends in global demographic processes

Problems and Perspectives in Management, 2018. 1. sz. 48–57. p.

DOI: [10.21511/ppm.16\(1\).2018.05](https://doi.org/10.21511/ppm.16(1).2018.05)

A szerzők vizsgálataik során négy globális népesedési folyamat kijelölését és jellemzését végezték el, kiemelve azok kiterjedését, előfordulásuk okait, globális jellegük megnyilvánulásait, következményeit és a XXI. század első felében várható kilátásait.

1. E világméretű folyamatok közül az első, a népesség növekedése folyamatosnak tekinthető a javuló életkörülmények, az orvostudomány fejlődése, az élelmszer-biztonság, a tudományos és műszaki eredmények alkalmazása, valamint a szociális intézmények létrejötté eredményeként. Századunk harmincas évtizedéig a világnépesség száma és növekedési üteme előreláthatólag el fog jutni az objektíve elérhető határokig, majd a következő két évtized során a növekedés üteme fokozatosan lassulni, a világ népessége pedig stabilizálódni fog, sőt valószínűleg lassan fogyásnak indul.

Az előző két évezred során a világ népessége lassú ütemben növekedett, majd ez egyre inkább felgyorsult. A növekedés üteme a XVIII. századtól már nem lineáris, sőt, a XX. és XXI. század fordulójára exponenciálissá vált. Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) 1999. évi legpesszimistább előrejelzése szerint a Föld népességének az akkori hatmilliárdról 2050-ig kellett volna 7,3 milliárdra nőnie, míg a tényleges adat 2011-ben már hétmilliárd, 2015-ben pedig több mint 7,3 milliárd volt. A kontinensek szerinti megoszlást tekintve az ENSZ Népesedési Osztályának 2015. évi adatai szerint Ázsia a világnépesség 59,77, Afrika 16,14, Amerika 13,5, Európa 10,05, Ausztrália és Óceánia 0,54 %-ának ad otthont. A számítások szerint a következő ötven év során Afrika népessége meg fog duplázódni, Latin-Amerikáé és a karibi térségé másfélszeresére fog nőni, míg Európáé 0,8-szeresére fog csökkenni. Az alacsony életszínvonallal, magas halandósággal és fejletlen állami

TARTALOMJEGYZÉK

Demográfia	1
Társadalom	19
Gazdaság	32
Általános kérdések	55

nyugdíjrendszerrel rendelkező országokban továbbra is magas születésszámok várhatók, vagyis ott az emberek jövőjük jobbítását leszármazottaik számának növelésével kívánják biztosítani.

Mutató	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2030
Világnépesség (millió fő)	5,310	5,735	6,127	6,520	6,930	7,349	7,904	9,028
A világnépesség növekedése az előző időszakhoz képest (%)	–	8,0	6,8	6,4	6,3	6,0	7,6	14,2
A nemzetközi vándorlók száma (millió fő)	153	161	173	191	222	244	280	300
A nemzetközi vándorlók számának növekedése az előző időszakhoz képest (%)	–	5,2	7,5	10,4	16,2	9,9	14,8	7,1
A nemzetközi vándorlók számaránya a világnépességen belül (%)	2,9	2,8	2,8	2,9	3,2	3,3	3,5	3,3
A nemzetközi turisták száma (millió fő)	435	527	674	809	950	1186	1400	1800
A nemzetközi turisták számának növekedése az előző időszakhoz képest (%)	–	21,1	27,9	20,0	17,4	24,8	18,0	28,6
A nemzetközi turisták számaránya a világnépességen belül (%)	8,2	9,2	11,0	12,4	13,7	16,1	17,7	19,9

1. táblázat: A világnépesség egyes demográfiai mutatóinak alakulása 1990–2030

Forrás: A szerzők összeállítása és számításai az ENSZ egyes szakosított szervezeteinek adatai, valamint más szerzők és kiadványok alapján.

2. A második vizsgált globális demográfiai folyamat, a nemzetközi vándorlás növekedése a világrégiók társadalmi-gazdasági fejlődésének aszimmetriája, a népesség tudatosságának fokozódása, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok intenzívebbé válása, a válságjelenségek terjedése, a katonai konfliktusok vagy természeti katasztrófák következménye. A vándorlás a társadalom fejlődésére pozitív és negatív hatásokat is gyakorol. A XXI. század közepéig a nemzetközi és belső vándorlás növekedési ütemének fennmaradása, a délről észak és keletről nyugat felé irányuló nemzetközi vándorlás növekedése, újabb gazdaságilag fejlett vonzásterületek (Kanada, Ausztrália és Új-Zéland) fokozott bekapcsolódása, a vidéki népesség növekvő vándormozgalma a nagyvárosok felé, az urbanizációs folyamatok és a metropolisok fejlődésének erősödése várható.

Napjainkban több mint százötvenmillió nemzetközi vándorló számára a munkaerő-vándorlást meghatározó gazdasági tényezők a legfontosabbak, elsősorban a foglalkoztatásukat biztosító célszág magasabb kere-

seti lehetőségei, illetve egyes szakmák fokozott keresettsége miatt. A migrációs folyamatok további motívumai a jobb életlehetőségek keresése, a származási ország társadalmi egyenlőtlenségeivel való elégedetlenség, a természeti katasztrófák, a környezeti és klimatikus viszonyok romlása, a katonai és politikai konfliktusok előli menekülés (ez utóbbiak közé értve a több mint 24 millió erőszakkal áttelepített személy esetét is).

A nemzetközi vándorlás globális hatásai a különböző társadalmak fejlődésére eltérők. A világ egészét tekintve pozitívnak értékelhető az emberi képességek realizálásának növekvő lehetősége, a közélet gazdagodása, a tudományos teljesítmények számának növekedése és a javuló kommunikáció. Ugyanakkor negatív következmény a környezet fertőzése és rombolása, új szállítási, környezeti és társadalmi problémák erősödése, betegségek terjedése, a bűnözés fokozódása.

3. A harmadik globális jelenség, a turizmus növekedése a javuló életkörülmények, a közlekedési eszközök gyorsaságának és komfortosságának növekedése, a kommunikáció fejlődése, az idegenforgalmi ágazat és vonzó turisztikai célpontok kiépítése során valósult meg. A múlt évszázad közepén készült előrejelzés szerint a nemzetközi turizmusban részt vevők számaránya a világnépességhez viszonyítva folyamatosan nőni fog, de az éves növekedési arány jelentős mértékben, akár több százalékpontos ingadozásokat mutatva függeni fog a világgazdaság alakulásától.

A turisták számának növekedése bizonyos régiókban jelentős következményekkel járhat. Egyes turisztikai célhelyeken az idegenforgalmi szezon vagy kiemelt események idején a turisták száma akár sokszorosa a helyi népességének, aminek kedvező és negatív hatásai is lehetnek politikai, gazdasági, társadalmi, természeti és kulturális téren. A pozitív hatások között említhető az idegenforgalmi ágazat és a kapcsolódó területek (helyi mezőgazdaság, halászat, ipar, építőipar, szállítás, élelmiszeripar, kiskereskedelem stb.) kedvező foglalkoztatási lehetősége, a külföldi befektetések növekedése, a természeti kincsek és a kulturális örökség fokozott védelme, a népesség kulturálódásának és mobilitásának ösztönzése. Ami a negatív hatásokat illeti, a turistaáradat időnként a természeti környezet rongálódásához, a turizmussal nem foglalkozó helyi lakosok számára nehezen elviselhető dráguláshoz, sőt társadalmi konfliktusokhoz is vezethet.

4. A negyedik vizsgált folyamat, a népesség kor, vallási, kulturális és társadalmi-gazdasági összetétel szerinti változása a várható élettartam növekedése, a társadalom informatizálása, a termelés bonyolultabbá válása, a jól képzett munkaerő jövedelmének növekedése nyomán bontakozik ki. Századunk közepéig a népesség

öregedése várható, ami társadalmi-gazdasági problémákat fog okozni a népesség szociális biztonsága terén; a népesség vallási és kulturális összetételének megváltozása miatt a társadalmi párbeszéd és konfliktuskezelés új formáinak és eszközeinek kialakítása válik szükségessé; a „középosztály” arányának növekedése pedig lehetőséget fog adni az emberi potenciál jobb hasznosítására.

A korösszetételt tehát alapvetően az öregedés fogja meghatározni. A várható élettartam gyors növekedése a születési arányok csökkenésével együtt a 65 éves és idősebb népesség arányának növekedéséhez vezet, 2030-ban elérve az egymilliárd főt, az össznépesség 11–13%-át. Egyes régiókban ez már most problémákat okoz a nyugdíj- és társadalombiztosítási rendszerekben, az egészséggondozásban, a fiatal munkaerő rendelkezésre állásában, és megfelelő intézkedések hiányában ez a jövőben globális szintű problémákat okozhat a társadalmi fejlődésben, akár széles körű regionális konfliktusok formájában.

A népesség vallási és kulturális összetétele a XX. századhoz képest 2025-re erőteljesen meg fog változni. A muzulmánok számaránya 16,5%-ról 30%-ra fog nőni, a keresztényeké 33%-ról 30%-ra csökken, és ugyancsak csökkenni fog a hinduizmus, a buddhizmus és összességében a többi vallás követőinek aránya. A társadalmi-gazdasági változások a világnépesség életszínvonalának emelkedéséhez, valamint a napi 10 és 100 dollár közötti jövedelemmel definiálható „középosztály” súlyának növekedéséhez vezetnek. Évente jelentősen nő a városok, különösen a nagyvárosok népessége, összlétszámuk 2015-ben csaknem hárommilliárd volt, és fogyasztásuk a világnak kétharmad részét tette ki. Az Európai Unió Biztonsági Tanulmányok Intézetének előrejelzése szerint ez a szám 2030-ig 4,9 milliárdra fog nőni, elsősorban Ázsiának köszönhetően. A magasan képzett szakemberek számának növekedése pedig még intenzívebbé fogja tenni az emberiség tudományos és műszaki fejlődését. A globális demográfiai folyamatok fejlődésének megértése lehetőséget nyújt a nemzetközi szervezetek, állami és helyi hatóságok, társaságok és intézmények számára, hogy a humán erőforrások fejlesztésére megfelelő irányítási és szabályozási mechanizmusokat, valamint a kedvezőtlen hatásokat megelőzése és ellensúlyozása céljából helyi intézkedéseket dolgozzanak ki. Mindez a jövőbeli kutatások egyik feladatát is jelenti.

TÁRGYSZAVAK: népesedési folyamatok összetevői, globalizáció, nemzetközi vándorlás, turizmus, népességstruktúra kor, vallás és társadalmi-gazdasági összetétel szerint

63/2018

Állásfoglalás a népességi adatok tudományáról, az emberekről szóló adatok tudományáról

Kimberlyn M. McGrail – Kerina Jones – Ashley Akbari et al.: A Position Statement on Population Data Science: The Science of Data about People

International Journal of Population Data Science, 2018.

1. sz. 1–11. p.

DOI: [10.23889/ijpds.v3i1.415](https://doi.org/10.23889/ijpds.v3i1.415)

Világunkban az információ egyre inkább digitális formában van jelen, ezáltal lehetőséget teremtve arra, hogy a népességet érintő sürgető kérdésekre akár nagy, komplex adatbázisokat is felhasználva válaszoljunk. Az adatintenzív tudományból származó, a társadalomra és az egyénekre lebontható előnyök jelentősek, ám megvalósításuk nem egyszerű feladat. A tanulmány szerzői három nagy, egymással egyenértékű kihívást ismertetnek.

Az első kihívást az egyéni jogbiztonság, a magánélet (az adatokhoz való hozzáférés és az adatok védelme) és a közjó közti egyensúly megteremtése jelenti. Ez a legtöbb adatintenzív tudományterület és gyakorlatilag minden ország számára fontos szempont, azonban a felhasználóktól, az adatforrások típusától, illetve a feltett kutatási kérdésektől is függ, hogy mekkora hangsúlyt kap. A kihívást ugyanakkor bonyolítják a joghatóságok jogi és szabályozási struktúráinak különbségei, a megbízhatóságot garantáló biztosítékok társadalmi elfogadása, és azok az ellentmondásos nézetek, amelyek e biztosítékok életbe léptetésére vonatkoznak.

A második kihívást az adatintenzív tudományt támogató megfelelő társadalmi-technikai rendszerek felépítése és működtetése jelenti. A komplex, kutatási célú adathasználat összetett technikai hátteret igényel: ehhez tartoznak a komoly számítási potenciállal rendelkező rendszerek, de a fejlett statisztikai módszerek alkalmazása is. A magánélet és a közjó kiegyensúlyozásának kihívása csak egy példa arra, hogy miért kell a technikai kérdéseken túl az etikai és eljárási kihívásokra is gondolni. Az adatintenzív kutatás lehetőséget biztosít, hogy elősegítsük az egyének és a társadalmak megértését, ugyanis az adatok és elemzések számának az elmúlt évtizedben tapasztalt jelentős emelkedése miatt nehéz elképzelni egy olyan jövőt, ahol az adatok eltűnnének. Valószínűleg még jobban fogunk az adatokra és az elemzésekre támaszkodni, mind általános, mind tudományos értelemben. Következésképpen az adatintenzív tudományt támogató széles körű rendszereknek egyre inkább figyelmet kell fordítaniuk a

jogi, etikai, pénzügyi és adatminőségi szempontokra, az adatkezelésre, az információ eredetére és más szervezeti kérdésekre, folyamatokra is.

A harmadik kihívás egy fogalmi kérdés, amely magában foglalja a tudományos kutatás fejlődésével kapcsolatos kérdéseket, valamint hogy a lakosságra fókuszáló, adatintenzív tudományt illetően a kollektív érdekek teljes mértékben megtalálhatók-e bármely tudományterületen belül. A konkrét kihívás annak meghatározása, hogy egy új kérdéskör felállítása elősegítheti-e a kollektív érdekek és tevékenységek meghatározóbb figyelembevételét. A kihívás megoldása segíthet azonosítani a tudományos törekvések kidolgozásához és fejlesztéséhez szükséges erőforrásokat, figyelembe véve a jelenlegi igényeket és a jövőbeli prioritásokat is.

A tanulmány a kihívások alapján, következtetésképpen négy célra összpontosít: a népességi adatok tudományának (és annak fejlődő területének) fogalmi megalkotására, e tudomány sajátosságainak és kihívásainak kiemelésére, a már létező adattudományoktól való elkülönítésére és a népességi adattudomány bevezetésének, jövőbeli lehetőségeinek megvitatására az ismertetett három kihívással kapcsolatban.

A szerzők az utolsó kihívásra adott válaszukban azt javasolják, hogy a közös érdekeket úgy kell meghatározni, hogy azok előmozdítsák a kollektív fellépést, amely aztán segíti az adatintenzív kutatással kapcsolatos előrelépést is. A népességi adatok tudományának meghatározását a „tudomány az emberekkel kapcsolatos adatokról” fogalommal adják meg. Egyértelműen multidiszciplináris tudományként határozzák meg a szerzők; olyannak, amelynek célja az egyének életével és társadalmi, gazdasági, biológiai, illetve környezeti jellemzőivel és az ezek összefüggéseivel kapcsolatos adatok összegzése és elemzése. A definícióba négy meghatározó ismérvet is belefoglaltak: az emberekre való összpontosítás és a lakossági szintű betekintés, több adatkészlet és -típus összekapcsolása és elemzése, a polgárookra és a társadalomra gyakorolt pozitív hatással járó felhasználási adatok, valamint a technikai és politikai infrastruktúra fejlesztése a tudomány támogatása érdekében.

A szerzők a tanulmány végén célként határozzák meg a népességi adatok tudományának hozzájárulását a társadalmi és közegészségügyi problémák okainak jobb megértéséhez, a különböző szakpolitikai opciók negatív hatásainak felismeréséhez, az esetleges beavatkozások felzárkóztatási lehetőségeinek meghatározásához és a globális társadalomban szükséges válto-

zásokhoz nélkülözhetetlen erőforrások kijelölésének támogatásához. Zárásként megjegyzik, hogy ahogyan a bioinformatika forradalmasította a biológiai kutatásokat, a népeségi adatok tudománya is jelentős előrelépéseket idézhet elő a társadalom, az egészség és az emberi viselkedés tendenciáinak megértésében.

TÁRGYSZAVAK: népesség, társadalom, multidiszciplinaritás, adathasználat

HORVÁTH BALÁZS

64/2018

A nagy gazdasági válság és a termékenység Európában

Anna Matysiak – Tomáš Sobotka – Daniele Vignoli: The Great Recession and Fertility in Europe: A Sub-National Analysis

Vienna Institute of Demography Working Papers, 2018. 2. sz. 1–38. p.

URL: https://www.oeaw.ac.at/fileadmin/subsites/Institute/VID/PDF/Publications/Working_Papers/WP2018_02.pdf

A 2007-ben kezdődött nagy gazdasági visszaesés kiterjedt hatást gyakorolt az európaiak jövedelmére, foglalkoztatására, egészségére, jóllétére és családi magatartására. Az ismertetett tanulmány az első mélyebb elemzést szolgáltatja a gazdasági visszaesésre adott termékenységi válaszokról az európai országokon belüli területi (szubnacionális) szinteken. A szerzők fő célja annak bemutatása volt, hogy a gazdasági és munkaerőpiaci folyamatok milyen kölcsönhatásban vannak a termékenység változásaival, figyelembe véve az egyes országokon belüli régiók és az országok gazdasági helyzetében meglévő különbségeket is. Ennyiben tehát különbözik azoktól a vizsgálatoktól, amelyek inkább statikusan ábrázolták a gazdasági helyzet és a termékenység összefüggéseit. A szerzők másik célja volt, hogy számos gazdasági és munkaerőpiaci mutató bevonásával minél tágabb körben mutathassák be a gazdasági recesszió sokféle hatását és országokon belüli jelentős variabilitását. A különféle mutatókat alkalmazó modellek megfelelően illeszkedtek a nagyobb európai régiókban tapasztalt tényleges termékenységi trendekhez.

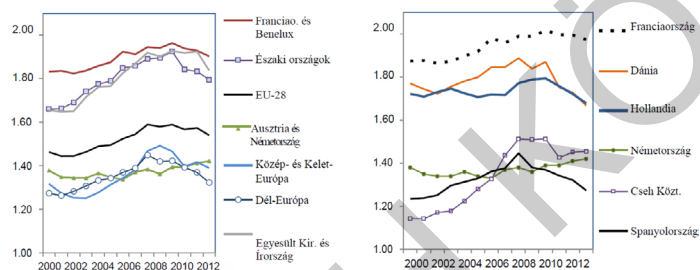
Három általános megállapítást lehet tenni, amely az országcsoportok szintjén is érvényes, ugyanakkor a nemzeti szintű korábbi eredményekkel is összhangban van. Először is, a gazdasági visszaesések időszakai együtt járnak a termékenység negatív alakulásával a vizsgált országokban és régiókban, az ott érvényesülő családpolitikáktól és jóléti berendezkedésektől függet-

lenül. A NEET¹ mutató kivételével a tanulmányozott összes rosszabbodó mutató (munkanélküliségi ráta, tartós munkanélküliség, önfoglalkoztatás és a GDP alakulása) kapcsolatban állt a termékenység csökkenésével. A munkanélküliség és az önfoglalkoztatás negatív hatása érezhetően erősebben érvényesült a válság alatt és röviddel utána, 2008–2014-ben. Ez tükrözhet egy speciális időszakos hatást, amelyet valószínűleg a jövőt illető, a vizsgálat adataiban nem kimutatható negatív várakozások és a hanyatló bizakodás tápláltak. Hasonlóképpen ez a hatás annak jele is lehet, hogy a mutatók talán összefügghetnek egyes olyan speciális tényezőkkel, amelyeket a felhasznált modellekben nem lehetett megragadni, és amelyek meghatározóvá váltak a válság idején, mint például a fokozódó szegénység és gazdasági nélkülözés, a csökkenő jövedelmek, a foglalkoztatottság növekvő bizonytalansága és a határozott idejű munkaszerződések terjedése. Másodszor, az elemzés igazolja a munkanélküliség változásainak kulcsfontosságú szerepét az utóbbi idők termékenységszökkenésében minden 25 év fölötti korcsoportnál. A munkanélküliségi ráta 10 százalékpontos növekedése átlagosan a teljes termékenységi arány (TFR) közel 0,09 gyermekkel való csökkenését idézte elő. Az alkalmazott modellben szereplő, különböző termékenységi scenáriók összehasonlítása megerősítette, hogy a munkanélküliség a vizsgálatba bevont hat országcsoport közül négyben alapvető szerepet játszott a termékenység megváltozásában. Közép- és Kelet-Európában a növekvő munkanélküliség hiánytalanul megadta a TFR 2008 és 2014 közötti csökkenésének (átlagosan –0,07 gyermek) magyarázatát. Két további országcsoportban, amelyben a munkanélküliségi trend általában nem volt a termékenység csökkenésének legfontosabb okozója – az északi országokról, valamint az Egyesült Királyság és Írország által alkotott klaszterről van szó –, a termékenység hanyatlásának legfontosabb tényezője a tartós munkanélküliség növekedése volt. Harmadsorban, a termékenységi arányokat a romló gazdasági körülmények minden szülőképes korcsoportban negatívan befolyásolták, ideértve a kései reprodukív korúakat is, ahol a párok már a terméketlenséget kockáztatták a gyermekvállalási terv elhalasztásával. Ez utóbbi megállapítás arra utal, hogy a gazdasági recesszió nem csupán a termékenység idejét, hanem mennyiségét is befolyásolhatta.

A kutatók Európa nagyobb országcsoportjaira vonatkozóan finomabb képet tudtak nyújtani a termékenység dinamikájával kapcsolatos tényezőkről. Ezek az eredmények leginkább azokra vonatkozóan nyújtanak

¹ NEET (Not in Education, Employment, or Training): Nem foglalkoztatott, oktatásban vagy képzésben nem részesülő fiatalok.

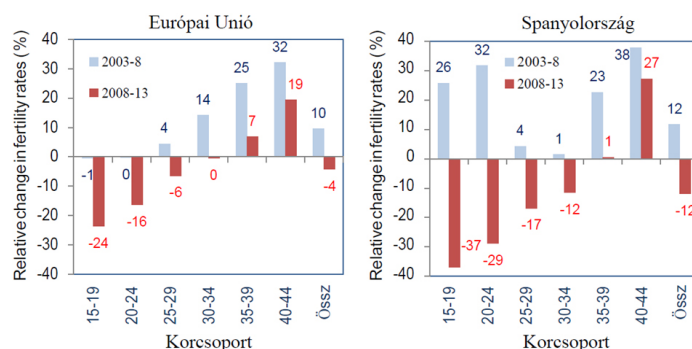
értékes információkat, amelyekben a legsúlyosabb volt a gazdasági visszaesés, és ahol alacsony a szociális biztonság szintje. E jellemzők érvényesülnek Dél-Európában, valamint Közép- és Kelet-Európa egy részében. Dél-Európa vizsgált régióiban az átlagos TFR 1,45-ről 1,33-ra csökkent 2008 és 2014 között. Ez igazolta a szerzők által alkalmazott modell előrejelzését a csökkenésről, amely nagyrészt a munkanélküliség és a NEET-arány növekedésének volt tulajdonítható. Ugyanakkor a modell nem alkalmas a meredek termékenységszökkenés megfelelő megmagyarázására az északi országok esetében, ahol az átlagos TFR az összes vizsgált régióban a 2010. évi 1,94-ről 2014-ben 1,80-ra csökkent, ugyanis erre az időszakra a TFR mérsékeltebb csökkenését jelezte, csupán részleges magyarázattal a munkanélküliség, illetve a tartós munkanélküliség növekedésére alapozva. Az északi országok termékenységszökkenése, amely még a válság végét követő több éven át folytatódott, ma is további kutatásokat indokló rejtélynek tekinthető. Az egyetlen vizsgált országcsoport, amely nem követte a TFR 2008 utáni csökkenő trendjét, az Ausztriából és Németországból álló klaszter volt, ahol a szerzők modellje nem jelezte előre teljes mértékben a termékenység megfigyelt átlagos növekedését, de azt igen, hogy a csökkenő munkanélküliség jelentősen hozzájárult ehhez a növekedéshez.

1. ábra: A TFR változásai Európa régióiban és egyes országaiban, a 2000 és 2013 közötti időszakban
Megjegyzés: A regionális adatok a népeségsszámokkal súlyozott átlagok.

A kevés váratlan eredmény között található a rejtélyes pozitív összefüggés a NEET növekvő aránya és a termékenység egyes régiókban tapasztalt növekedése között. Egyfelől a jövővel kapcsolatos bizonytalanság a fiatalabbakat arra ösztönözheti, hogy halasszák a gyermekvállalást jobb, kevésbé bizonytalan időkre. Másfelől egy Friedman által kidolgozott elmélet alapján a gyermekvállalás a bizonytalanság mérséklésének stratégiáját jelentheti a munkaerőpiacon kevés lehetőséggel rendelkező személyek számára. Azoknál tehát, akik nem vesznek részt oktatásban és nem is dolgoznak, a szülővé válás stratégiai választást jelenthet, hogy bizonytalan életvitelük számára „valamiféle értelmet” találjanak.

A vizsgálat korlátai között szerepel az a nehézség, hogy meg lehessen állapítani, milyen mértékben befolyásolja a megfigyelt termékenységszökkenést a szülés átmeneti elhalasztása bizonytalan időre, illetve a termékenység szintjének alapvető visszaesése, amely lényegében a családnagyság végleges megállását eredményezi a 2010 körül igazi termékeny korban volt nők esetében. Bár a 35 éves és idősebb nők termékenységszökkenésének is van hatása a reprodukív kor végéhez közeledő nők termékenységi szintjére, ez a hatás nem igazán jelentős. A visszaesés tényleges családnagyságra gyakorolt hatása főként azon fog múlni, hogy a korai termékenységi korban lévő nők csak bizonytalan időre halasztották-e el a szülést és a válság végeztével gyermeket vállaltak-e, ám erre a kutatás adatai nem adnak választ. A szerzők rendelkezésére álló termékenységi mutatók korlátozott köre és a kohorszok termékenységi adatainak hiánya az országokon belüli régiókra vonatkozóan ugyanis nem tette lehetővé e kérdés vizsgálatát. Egy másik korlátozó tényező, hogy a gazdasági és munkaerőpiaci mutatók is kevésbé érhetőek el regionális szinten, ami megakadályozta, hogy a tanulmány szerzői részletesebben vizsgálhassák a gazdasági visszaesés és a termékenység különböző kapcsolatait. Ráadásul az egyes felvételek alapján számított mutatók túl bizonytalanok és ingadozóak mutatkoztak a NUTS2 régiók szintjén. További probléma, hogy a tanulmány nem veszi figyelembe az iskolai végzettséget mint az ellentétes gazdasági körülmények és termékenységi trendek összefüggését moderálni képes tényezőt. Az a nézet, hogy az összes társadalmi csoport egyformán sérülékeny a gazdasági bizonytalanság esetén nyilvánvalóan mind logikai, mind tapasztalati szempontból gyenge lábakon áll. Végezetül pedig elkerülendő, hogy az aggregált szintű vizsgálati eredményeket egyedi szintig extrapoláljuk, amikor az általános következtetésekre és értelmezésekre sor kerül.

2. ábra: a korszpecifikus termékenységi arányok változásai a gazdasági válság előtti öt év során (2003–2008), illetve a válság öt évében (2008–13) az Európai Unióban és Spanyolországban
Forrás: A szerzők saját számításai az Eurostat (2017) adatai alapján.

A termékenységi döntés gazdasági alapú bizonytalanságát nem lehet kizárólag a nagy visszaesés szám-lájára írni. Számos országban egyre több ember kerül bizonytalan élethelyzetbe, hányódik különféle alacsony fizetett, ideiglenes megoldást jelentő állások között, amelyek csekély értelmet adnak az életüknek. A gazdasági bizonytalanság a mai globalizálódó világ lényegéhez tartozó sajátosság, míg a gazdasági körülmények és a családdinamika közötti kapcsolat a következő években is a közérdeklődés fókuszában lévő egyik fő problémakör marad. A kutatás számára kihívást jelent, hogy megfelelően integrálja a gazdasági bizonytalanság családi magatartásra gyakorolt hatásainak makro- és mikroszintű bizonyítékait, illetve az életpálya kilátásainak szempontjából is vizsgálja a gazdasági bizonytalanság és a termékenység kapcsolatát. Ez annak felismerését is jelenti, hogy a családi magatartások összefüggenek az életpálya más eseményeivel, vagyis a termékenység nem minden mástól elszigetelten bekövetkező esemény.

TÁRGYSZAVAK: termékenység, gazdasági bizonytalanság, gazdasági recesszió, regionális különbségek, munkanélküliség, Európa

RÓZSA GÁBOR

65/2018

A házások halandósági előnyének növekedése Norvégiában: az iskolázottság szerepe

Øystein Kravdal – Emily Grundy – Katherine Keenan:
The increasing mortality advantage of the married:
The role played by education
Demographic Research, 2018. 20. sz. 471–512. p.
DOI: [10.4054/DemRes.2018.38.20](https://doi.org/10.4054/DemRes.2018.38.20)

Számos európai országban, így Norvégiában is, a nem házások többlethalandósága jelentősen nőtt a házaskéhoz képest, férfiak és nők esetében egyaránt. Jelen tanulmányban a szerzők részletesen bemutatják a norvég házások növekvő halandósági előnyét, és azt vizsgálják, milyen mértékben befolyásolja a növekvő halandósági különbséget a különböző családi állapotú csoportok iskolai végzettségében bekövetkezett változás.

A szerzők népesség-nyilvántartási adatok felhasználásával a teljes norvég populációra vonatkozó diszkrét idejű veszélyeztetettségi modelleket számoltak az 50–89 éves korosztályban, az 1975 és 2008 közötti időszakra vonatkozólag. Életkor, időszak, családi állapot, iskolai végzettség és a házastárs iskolai végzettsége alapján, adott időszakra vonatkozó korszpecifikus halá-

lozási valószínűségeket számoltak családi állapot szerinti csoportok és a csoportok hipotetikus változatai esetében.

A norvég adatok esetében egyértelműen kirajzolódott a házások egyre nagyobb halálozási előnye. A nem házások körében a mortalitás szintje csaknem állandó volt vagy emelkedett a tanulmányozott időszak első részében, míg az utóbbi években a nem házások összes csoportja esetén csökkent, bár nem oly mértékben, mint a házásoké. A tanulmányozott időszak utolsó szakaszában a nem házások halandósága közel azonos volt a házások három évtizeddel korábbi halandóságával. Az egyetlen olyan csoport, amely nem tapasztalt megnövekedett halandósági hátrányt, az elvált férfiaké.

A halandósági valószínűség növekedése a nem házások körében szembetűnő, mivel Nyugat-Európában az egyes országokban a születéskor várható átlagos élettartam az elmúlt évtizedekben általánosan emelkedett, a javulás ütemének némi variációjával és néhány kiemelkedő, újabb keletű kivétellel. A halálozás növekedése a népesség egy nagyobb alcsoportjában – mint például a norvég nem házások esetében, három évtizeddel ezelőtt – nem fordul elő túl gyakran. A nem házások növekvő halálozási hátránya (és valószínűleg egészségügyi hátránya is) fontos közegészségügyi probléma, mivel ez a népességcsoport igen nagy létszámú, és még évtizedekig növekedni fog.

A tanulmány alátámasztotta a már közismert, szilárd kapcsolatot a végzettség és az egyén egy bizonyos időn belüli halálozási valószínűsége között, valamint a kevésbé erős kapcsolatot a mortalitás és a házastárs végzettsége között, a házások esetében. Noha az oktatás általános elterjedése egyértelműen megmutatkozott az adatok szintjén, az elemzés kimutatta, hogy a bővülés mértéke összetettebb módon változott. Családi állapottól függően, egyes csoportokban az összefüggés erősebb volt, mint más csoportokban, valamint életkor és nem szerint is változott. Például a 70 évnél fiatalabb nők, különösen az 50–59 évesek esetében, a végzettség inkább nőtt a házások, mint a nem házások körében.

A végzettség eloszlásában bekövetkezett változások azonban nem sokat tettek hozzá a házások növekvő halálozási előnyéhez, azonban nagyobb szerepet játszottak az özvegyek növekvő halálozási hátrányában mindkét nem esetében, és jelentősen hozzájárultak az elvált férfiak halálozási hátrányának viszonylag kis növekedéséhez. Az elvált nők növekvő halálozási hátrányához azonban lényegében nem járultak hozzá.

Összességében a házastársak végzettségében bekövetkezett változások nagyobb hatással voltak, mint az

egyének végzettségében bekövetkezett változások. Ez alátámasztja azt az elképzelést, hogy az ehhez hasonló elemzések során nemcsak az egyén, hanem a házastárs végzettségét is figyelembe kell venni, ahogyan azt a korábbi vizsgálatok során is tették.

Az elemzés során az abszolút végzettség szintjét vették figyelembe, míg valójában a végzettség-halálozás összefüggést alakító mechanizmusokat nagyobb mértékben befolyásolhatják az országos átlag vagy az iskolázottság egyéb relatív mérőszámai.

A szerzők által kevésbé preferált regressziós megközelítés arra utal, hogy a végzettség némileg jobban befolyásolja a nem házások növekvő halálozási hátrányát, amely azonban továbbra is 18% alatti. A mód-szerek közötti különbség a végzettséggel magyarázható arányt illetően még nagyobb volt a házások és az özvegyek közötti növekvő szakadék esetében.

	Házas	Nőtlen/ hajadon	Özvegy	Elvált/ különvált
Nők				
1975–1979	17,18	20,24	19,44	22,40
1980–1984	15,47	19,08	18,03	20,78
1985–1989	14,69	19,02	17,66	20,86
1990–1994	13,67	19,26	17,00	19,87
1995–1999	12,30	18,76	16,00	18,30
2000–2004	10,85	18,55	15,44	17,32
2005–2008	9,45	17,65	14,07	15,70
Férfiak				
1975–1979	29,07	35,32	38,06	46,41
1980–1984	28,08	35,93	34,98	45,63
1985–1989	26,86	37,18	36,61	42,48
1990–1994	24,56	36,58	33,54	39,35
1995–1999	21,75	36,24	30,46	35,71
2000–2004	18,36	33,27	27,98	31,25
2005–2008	15,56	30,00	25,03	27,49

1. táblázat: 50–89 éves norvég nők és férfiak kor szerint standardizált, egy éven belüli halálozási valószínűsége (ezrelékben), családi állapot szerint az 1975 és 2008 közötti időszakokban

A kevésbé fontos végzettségbeli változásokon kívül a különböző családi állapotú népességcsoportok közötti növekvő mortalitási különbségekért a gazdasági tényezők lehetnek még felelősek, ugyanis a nők jelenleg nagyobb valószínűséggel járulnak hozzá a családi kasszához saját fizetett munkájuk révén, mint korábban, a specializációs stratégia kooperáció felé történő eltolódásának köszönhetően. Az nyilvánvaló, hogy a

kooperációs stratégia előnyei jelenleg nagyobbak, mint a specializációs stratégia előnyei voltak a múltban. A mostani előnyök egyszerűen inkább a modern élethez való jobb alkalmazkodásból származnak abban az értelemben, hogy a munkamegosztás stratégia előnyei nem lennének ugyanolyan hangsúlyosak. Ez igen fontos szempont, különösen a legidősebb vizsgált népességcsoport esetében.

A kooperáció a vizsgált időszak nagy részében lehetett számottevő a fiatalabb nők és férfiak esetén, és ha a nők jövedelme emelkedett (nagyobb aktivitás vagy nagyobb bérek révén), a családok gazdasági helyzete is valószínűleg javult, ami mindkét partner számára csökkentheti a halandóságot, és ezáltal erősítheti a házások halálozási előnyét. Hasonlóképpen, ha a nők egyre inkább a magasabb végzettségnek köszönhető magasabb jövedelmű férfiakat preferálják, a házasságban élők halandósági előnye nőhet mind a nők, mind a férfiak esetében.

A különböző családi állapotú csoportok közötti növekvő halálozási különbség akkor is felléphet, ha egy szociálisan kevésbé összetartó társadalomban fontos egy házastárs támogatása, azonban a szociális kohézió – gyakran feltételezett – csökkenésére nincs egyértelmű bizonyíték. Továbbá a házastárs segítsége értékesebb lenne a túlélés szempontjából, de abban az esetben is, amikor a modern egészségügy által kínált kezelések és megelőzés gyakran aktív egyéni kezdeményezéseket és részvételt igényel. Például főként a norvég nem házások esetében nyilvánvaló, hogy kevésbé használják a szív- és érrendszeri betegségek kezelésére felírt gyógyszereket. Az ehhez hasonló, valószínűleg tartós szokások, az egyre hatékonyabb gyógyszerek és a hasonló betegségek egyéb kezeléseinek kombinációja is hozzájárulhatott a házások növekvő halálozási előnyéhez. Ezenkívül a különböző családi állapotú csoportok között a rák túlélésében mutatózó, növekvő különbségek is tükrözhetik az ilyen típusú mechanizmusokat.

A fent említett érvek a nem házások minden csoportja és mindkét nem esetében érvényesek. Az özvegyek és elváltak esetében egy további érv az, hogy elméletileg a halandóság növekedhet abban az esetben is, amikor – a társadalmi támogatás hiányában – egyre nehezebb megbirkózni a házastárs elvesztése okozta fájdalommal és stresszel. Ugyanebből az okból, különösen az elvált vagy az özvegy nőknél, az egyedülálló szülői szerepből származó nagyobb stressz magyarázhatja, hogy a növekvő halandósági hátrány miért korlátozódik az elvált nőkre. Norvégiában azonban az egyedülálló szülők jóléti családtámogatási rendszere meglehetősen nagyvonalú, és az utóbbi néhány évtizedben ez javult. Ez az érvelés ugyanakkor csak a

vizsgálatban részt vevő viszonylag fiatalabbak szempontjából fontos. Mindent összegezve, nem könnyű megmagyarázni, hogy az elvált férfiak fejlődési görbéje miért különbözik a nem házasok összes többi csoportjától.

Elmondható, hogy az informális együttélés kialakítása alternatív életmódként befolyásolhatja a házások halálozási előnyét, mivel az élettársi kapcsolat is képviselhet bizonyos életértékeket, amelyek csökkenthetik a halandóságot.

Összegezve: 1975 és 2008 között a nem házasok halandósága erőteljesen nőtt a házásokéval szemben. Az időszak első részében a halandóság állandó vagy növekvő volt a nem házasok körében, akik az időszak végére 30 év lemaradásba kerültek a házásokkal szemben, olyannyira, hogy a 2005 és 2008 közötti időszakban magasabb volt a halálozási valószínűségük, mint a házásoké 1975 és 1979 között. A végzettségi minták is jelentősen megváltoztak, de ez csak a nem házasok növekvő halálozási hátrányának legfeljebb 5%-át magyarázza. A végzettségbeli változások nagyobb mértékben járultak hozzá az özvegyek növekvő hátrányához, miközben a kép változatosabb az elváltak esetén.

Az elemzés kimutatta, hogy az 1970-es évek óta Norvégiában a különböző családi állapotú csoportok közötti halandósági különbségek nagymértékben nőttek, és ezek a különbségek az iskolai végzettség szerinti megoszlásban bekövetkezett változásoknak tulajdoníthatók.

TÁRGYSZAVAK: családi állapot, házások, halandósági különbségek, iskolai végzettség, nemek szerinti különbség, regressziós elemzés, Norvégia

BÁNDI MELISSA

66/2018

A dolgozó nők és a házassági stabilitás: jó, ha a férfi segít

Letizia Mencarini – Daniele Vignoli: Employed Women and Marital Union Stability: It Helps When Men Help *Journal of Family Issues*, 2018. 5. sz. 1348–1373. p.

DOI: [10.1177/0192513X17710283](https://doi.org/10.1177/0192513X17710283)

A szerzők cikkükben azt vizsgálták, hogy a nők foglalkoztatása milyen hatással van a válási tendenciákra Olaszországban. Az elemzéshez mediációs (közvetítő) módszereket használtak, és ezek segítségével próbálták meghatározni, hogy a nők munkaerőpiaci részvétele mennyiben jár együtt a válás magasabb kockázatával, illetve hogy a házimunka nemek közötti megoszlása a hatás részét képezi-e.

A kutatók arra az eredményre jutottak, hogy a férfiak házimunkában betöltött szerepének jelentős hatása van a nők foglalkoztatása és a válás összefüggésére.

Megállapítható, hogy egy nő foglalkoztatása nem befolyásolja negatívan a házasságát. Azonban a nő által végzett fizetett munka abban az esetben negatív tényezővé válhat, ha a férfitárs partner által otthon ellátott feladatok korlátozott mértékűek.

A tanulmányban bemutatott új eredmények nemcsak a vizsgálat empirikus volta miatt szilárdak, de elméleti szinten is konzisztensek, és további adalékokat szolgáltatnak a nők foglalkoztatásának válásra gyakorolt hatásairól szóló vitához. Amennyiben a férfitárs partner jelentős mértékben járul hozzá a házimunkához, a nő – munkája révén – plusz anyagi biztonságot adhat, valamint a közösen eltöltött szabadidős tevékenységekre fordítható idő is megnövekedhet. Emellett a férfiak otthon végzett munkája a nő és a kapcsolat iránti elkötelezettség jeleként is értelmezhető. A több házimunkát végző férfiak jobban figyelnek partnerük e téren mutatkozó igényeire, a munka helyes megosztására, ezzel is hozzájárulva a magasabb minőségű házasság eléréséhez és a válás esélyének csökkentéséhez.

A cikk a dél-európai térség szempontjából azért is jelentős, mivel a korábbi kutatások nem kimondottan a férfi-nő együttes szemszögéből vizsgálták a kérdést. Ennek alapján fontos rámutatni, hogy a szerzők megállapításai relevánsak, és még egy olyan országban is, mint Olaszország, megkérdőjelezzik a női foglalkoztatás és a válás közti pozitív összefüggést. Olaszországban korábban meglehetősen nagy hatással volt a nők foglalkoztatása a házasságok stabilitására. E mögött az húzódozott meg, hogy többnyire a férfiak töltötték be a kenyérkereső szerepet a családban, ugyanakkor pedig a nőkre nagyobb mennyiségű házimunka hárult. Azzal együtt, hogy a nők többet dolgoznak otthon, a férfiak pedig nagyobb arányban végeznek fizetett munkát, szükségesek azok a kutatások, amelyek a nők foglalkoztatására és a férfi házimunka mértékére irányulnak. E tényezők vizsgálata nélkül nem állapítható meg helyesen az említett attribútumok válásra és házasságra gyakorolt hatása.

A cikk egy másik lehetséges magyarázatot is ad a nők foglalkoztatásának házasságra gyakorolt negatív hatására. Ebben az esetben meghatározó lehet a házastársak genderképe. Például egy konzervatív ideológiájú férfi kevesebb házimunkát fog végezni, de egyúttal felesége munkavégzésével kapcsolatban is kifejezheti nemtetszését. A módszer esetében elengedhetetlen a nemi szerep és ideológia mediációs hatásának felmérése. A házimunka megoszlását illetően rendelkezésre állnak az adatok a nők elégedettségét illetően, azonban erre csak a genderideológia által meghatározott nemek közötti szolidaritás és egyenlőség közti összefüggés jeleként tekinthetünk. Éppen ezért a szerzők átdolgoz-

ták a nők házimunkával való elégedettségére vonatkozó modelleket, és ezt a tényezőt tették meg a legfőbb változónak. Az eredmények alapján elmondható, hogy a nők házimunkával való elégedettsége sokkal kevésbé befolyásolta a nők foglalkoztatásának a házasság felbontására gyakorolt hatását.

Ugyanakkor a háztartási munka nemek szerinti megoszlásával kapcsolatos elégedettség mérésére való korlátozás a téma számos fontos részletét mellőzi. Ezek közé tartozik a házasságon belüli problémák vizsgálata, amelyek befolyásolják a házastársak egymáshoz való viszonyát, és így a házimunka megosztását is. A szerzők véleménye szerint ennek megfelelően a jövőbeli kutatásoknak ki kell terjeszteniük az általuk alkalmazott mediációs keretet, és a genderideológiát mint a nők foglalkoztatásának a házasság felbontására hatást gyakorló tényezőt kell alkalmazniuk. Ezt kiegészítendő sokkal kifinomultabb módszereket is kell használni, ilyen lehet például a családon belüli nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök direkt módon történő mérése.

A mediációs keret ezen felül tovább bővíthető, így annak a kérdésnek a vizsgálatára is alkalmas, hogy vajon a nemi ideológia és a tényleges viselkedés közti összefüggés vagy ellentmondás hogyan befolyásolja a nők munkavégzésének a házasság felbontására gyakorolt hatását. Végezetül, mivel a nemek közötti egyenlőség országonként különböző a folyamatosan változó szociálpolitikák és kulturális normák miatt, fontos lenne azt is megvizsgálni, hogy a cikk megállapításai mennyire bizonyulnak helytállónak más országok esetében.

TÁRGYSZAVAK: házasság, házasságok felbomlása, válás, női foglalkoztatottság, férfi házimunka, mediációs elemzés, Olaszország

HORVÁTH BALÁZS

67/2018

Hány évesen szüljön először a nő Európában?

Gérard-François Dumont: Europe: le premier enfant à quel âge?

Population & Avenir, 2018. 738. sz. 3. p.

DOI: [10.3917/popav.738.0003](https://doi.org/10.3917/popav.738.0003)

Abban az Európai Unióban, amelyben a termékenységre a „demográfiai tél” jellemző, azt gondolhatnánk, hogy a különböző országokban az első gyermeküket szülő nők átlagos kora konvergál, mégpedig hasonló ütemben. A francia szakfolyóirat vezércikke e feltételezés igazságát vizsgálja.

Valójában az első szülés időpontjában a nők átlagos életkora országonként meglehetősen eltérő a legutóbbi

adatok szerint, a bulgáriai 26 évtől az olaszországi 31-ig, az uniós átlag pedig 29 év. Bulgáriával kapcsolatban figyelembe kell venni a nagyon fiatal, 20 év alatti anyák által szült gyermekek magas arányát, főleg az ország roma populációjában. Olaszországban viszont alacsony ez az arány, ráadásul igen alacsony a házasságon kívüli szüléseké is, ami elodázza az első szülést a házasságkötés utánra. Ez utóbbi is egyre későbbre tolódott, miközben az országban nagyon alacsony a termékenység, sőt 2016-ban a legalacsonyabb Európában (1,34 gyermek/nő).

Az Európai Unió keleti részének – ideértve a balti köztársaságokat is – jellegzetessége, hogy e régióban az első szüléskor a nők átlagos életkora 28,5 év alatt van.¹ Itt összesen kilenc országról, Bulgáriáról, a három balti országról, Romániáról, Magyarországról, Szlovákiáról, a Cseh Köztársaságról és Lengyelországról van szó.

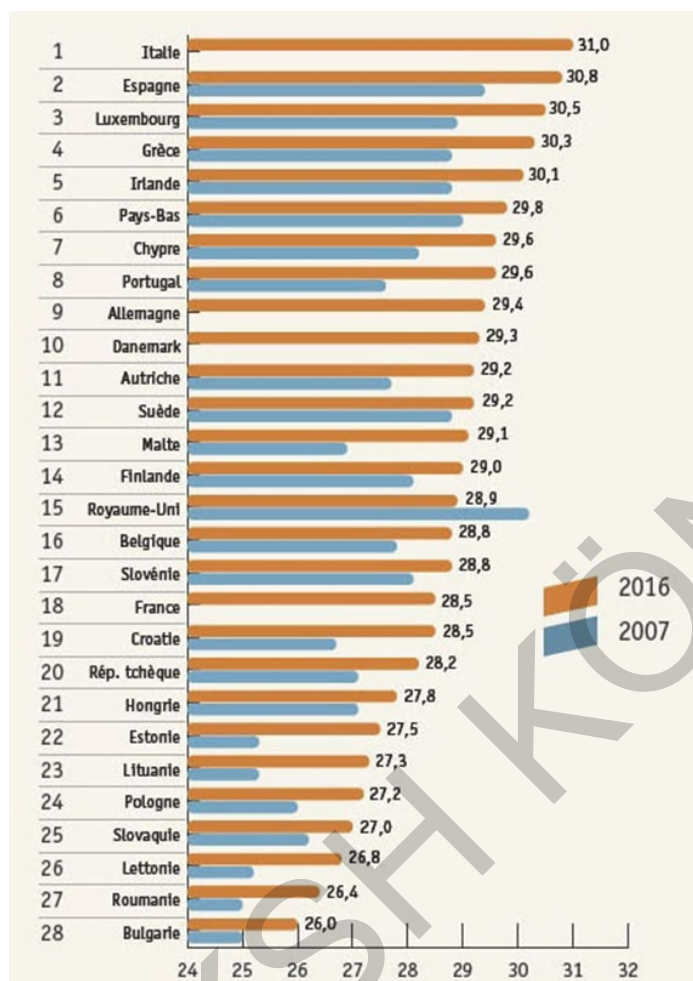
Ezzel ellentétben ez a kor különösen magas, 30 év felett van három mediterrán országban, Olaszországban, Spanyolországban és Görögországban, továbbá Luxemburgban és Írországon. Ebben a csoportban főleg Írország esete meglepő, mivel ott a termékenység szintje viszonylag magas.

Az említett két csoport közötti helyzetben találunk tizennégy országot, amelyek nagy része Nyugat-Európához (Ausztria, Németország, Franciaország stb.) vagy Észak-Európához (Svédország, Finnország, Egyesült Királyság, Dánia) tartozik, kiegészülve a két volt jugoszláv tagországgal (Szlovénia és Horvátország), egy dél-európaival (Portugália), valamint a két földközi-tengeri szigetországgal (Málta és Ciprus). A tizennégy közül Franciaországban a legalacsonyabb az első szülő nők átlagos életkora (28,5 év), és a 2016. évben a legkevésbé csökkent a termékenység.

A nők első szüléskori átlagéletkorának növekedését megfigyelve az utóbbi tíz évben (2007–2016) további éles különbségeket találunk, például azt a teljesen meglepő ténytet, hogy (egyedülként) az Egyesült Királyságban ez az átlagéletkor csökkent. A növekedés mértéke országról országra erősen változó, például több mint 2 év Litvánia, Észtország, Portugália és Málta esetében, de csupán 0,4 év Svédországban.

¹ Minden egyébtől függetlenül ne feledkezzünk meg a részben magyar származású John Hajnal által felfedezett és publikált, a Triesztet és Szentpétervárt összekötő, képzeletbeli Hajnal-vonal által történt földrajzi megkülönböztetésről Európa két része között. Ez a vonal a kontinens két felét demográfiai jellegzetességek alapján osztja ketté: a vonaltól nyugatra a házasság ritkább és kései, keletre inkább korai és gyakoribb. A kettő közötti („félleg kései”) átmenetet hagyományosan a közép-európai modell képviseli.

A nők első gyermekük világra hozatalakor megálapított átlagéletkorának tagállamonkénti különbözősége és időbeli változása arra utal, hogy az országok regionális együvé tartozása, illetve az Európai Unió törvényei és iránymutatásai által meghatározott nagyszámú közös szabályozás egyáltalán nem vezet hasonló társadalmi-demográfiai jellemzőkhöz a különböző országokban. Az országok számos saját jellegzetességét, például a népesség összetételét vagy kultúrájának elemeit is figyelembe kell venni Európa egyenetlen demográfiai változásainak megértéséhez.

1. ábra: A nők átlagos életkora első gyermekük születésekor az Európai Unió országaiban, 2007, 2016

Az országok fentről lefelé (1–28): Olaszország, Spanyolország, Luxemburg, Görögország, Írország, Hollandia, Ciprus, Portugália, Németország, Dánia, Ausztria, Svédország, Málta, Finnország, Egyesült Királyság, Belgium, Szlovénia, Franciaország, Horvátország, Cseh Köztársaság, Magyarország, Észtország, Litvánia, Lengyelország, Szlovákia, Lettország, Románia, Bulgária.

TÁRGYSZAVAK: első szülés, szülési kor, termékenység, regionális és országok közötti összehasonlítás, Európai Unió

RÓZSA GÁBOR

68/2018

A testvérek¹ számának hatása a várható családnagyságra németországi fiatal felnőttek egy kohorszájánál

Petra Buhr – Katharina Lutz – Timo Peter: The influence of the number of siblings on expected family size in a cohort of young adults in Germany

Demographic Research, 2018. 10. sz. 315–336. p.

DOI: [10.4054/DemRes.2018.39.10](https://doi.org/10.4054/DemRes.2018.39.10)

Régóta foglalkoznak a kutatók az eredeti család és a termékenység összefüggéseivel, és pozitív kapcsolatot találtak a testvérek száma és a később megvalósított, illetve ritkábban a tervezett családnagyság között. Ennek egyik magyarázata a családi értékek és preferenciák továbbadása a szülőktől a gyermekeiknek. Ugyanakkor más tényezők is szerepet játszanak, például a szülők társadalmi-gazdasági státusza, az ismeretek átadása, a modell átvétele vagy genetikai jellemzők. Az eddigi tanulmányok kevés kivétellel az 1970-es években vagy korábban született évszázadokra vonatkoztak.

Az itt ismertetett tanulmány szerzői arra kerestek választ, hogy van-e pozitív kapcsolat a testvérek száma és a tervezett családnagyság között egy fiatal német kohorsz esetében, illetve ez az összefüggés magyarázható-e a társadalmi-gazdasági státusz továbbadásával. Ehhez a német családi panelvizsgálat ötödik hullámát (az 1991 és 1993 között születettek) használták fel, multinomiális logisztikus regressziós modellek becsülésével. Eredményként pozitív összefüggést találtak, amely stabilnak mutatkozott a szülők társadalmi-gazdasági státuszát figyelembe véve is. A hatás a kétgyermekes családnagyság elvárásakor kisebbnek bizonyult, mint a többi paritás esetében, ami összhangban van a németországi kétgyermekes norma túlsúlyával. Ugyanakkor a testvérek száma nem volt hatással a gyermekvállalással kapcsolatos bizonytalanságra.

A tanulmány a szakirodalomhoz három szempontból kíván hozzájárulni. Elsőként vizsgálják az említett fiatal kohorsznál a testvérek száma és a termékenységi várakozás közötti összefüggést. Másodikként számba veszik a reálisan elvárt családnagyság (mint függő változó) és a testvérek száma (független változó) paritás szerinti különbségeit. Harmadikként bevezetik statisztikai modelljükbe a családnagyságra vonatkozó elvárás bizonytalanságát. Az alábbi hipotézisekkel dolgoztak:

1. a testvérek száma pozitívan korrelál az elvárt családnagysággal az 1990-es évek elején Németországban született fiatal felnőttek egy kohorszájánál;

¹ A tanulmányban minden esetben az édestestvérekről (full siblings) van szó.

- 1/a a testvérek száma és a két gyermek iránti elvárás összefüggése gyengébb, mint az egy, illetve a két-nél több gyermek elvárása esetén;
2. a testvérek számának hatása az elvárt családnagyságra nem vagy csak részben csökken, ha figyelembe veszik a szülők társadalmi-gazdasági státuszát is;
3. a testvér nélküli személyek inkább bizonytalanok gyermekeik várható számát illetően, mint a testvérrel rendelkezők.

A statisztikai modellbe több ellenőrző változót is bevontak, amelyek a németek termékenységi szándékai szempontjából fontosnak bizonyulnak:

- nem (férfi, nő);
- legmagasabb iskolai végzettség: alacsonyabb = nincs iskolai végzettsége, általános iskolai végzettség; középfokú = középfokú iskola befejezéséről szóló bizonyítvány; felsőbb = felvételi igazolás különböző egyetemekre (a még iskolába járó adatszolgáltatókat az aktuális iskola szintjének megfelelően sorolták be);
- iskolába járás (nem jár vagy jár iskolába);
- lakóhely (Nyugat- vagy Kelet-Németország);
- partnerségi státusz (egyedülálló, nem együtt élő partner, együtt élő partner);
- bevándorlási háttér (bevándorolt háttér vagy született német bevándorlási háttér nélkül);
- vallásosság (az „Isten fontosságának” megítélése szerint, 11 fokozatú skálával, ahol 0 = egyáltalán nem fontos, 10 = nagyon fontos).

Amint várható volt, pozitív kapcsolat van a testvérek száma és a remélt családnagyság között: minél nagyobb egy személy testvéreinek száma, ő maga is annál több gyerekre vágyik. Míg a három vagy több testvérrel rendelkező válaszadók csaknem 30%-a három vagy több gyermeket szeretne, ez utóbbi a testvér nélkülieknek csak 8, az egy testvérrel rendelkezőknek pedig 10%-ára igaz. A két gyermekre vágyó adatszolgáltatók esetében a három vagy több testvérrel rendelkezők és a testvér nélküliek közötti eltérés mindössze 8 százalékpont, a három vagy több testvéresek és az egy testvéresek között csak 16 százalékpont. Ez alátámasztja azt a feltevést, hogy a kétgyermekes norma csökkentheti a testvérek száma és a termékenységi tervek összefüggését. A várakozásokkal ellentétben az elvárt gyermekszámot illetően bizonytalan válaszadók arányában nincs eltérés a testvérek számának függvényében.

	Átlag	0 gyermek	1 gyermek	2 gyermek	3 és több gyermek	Bizonytalan	N = 100%
Testvérek száma							
0	1.75	5.8	19.5	57.7	8.4	8.6	430
1	1.92	3.7	9.9	65.7	10.3	10.4	1,057
2	2.10	3.6	7.7	53.4	23.9	11.3	468
3 és több	2.20	1.6	8.5	49.8	29.6	10.5	247
N	1,976	85	246	1,315	330	226	2,202

1. táblázat: Elvárt családnagyság (gyermekszám) a testvérek száma szerint (százalék)

Az első hipotézisnek megfelelően, pozitív a kapcsolat a testvérek száma és a várt családnagyság között. A testvérek nélküli válaszadónál volt legvalószínűbb, hogy nulla vagy egy gyermeket akartak, akiknek egy testvérük volt, legnagyobb valószínűséggel két gyermeket, a két vagy több testvérrel rendelkezők pedig hármat vagy többet. Ezek szerint a németországi fiatal felnőttek hajlamosak olyan családnagyságra vágyani, mint amilyen eredeti családjuké volt, különösen, ha nagycsaládból származnak. A testvérek száma és a remélt családnagyság közötti összefüggés az 1/a hipotézissel összhangban gyengébbnek bizonyult a két gyermeket óhajtok körében, mint az egy, illetve a két-nél többre vágyók esetében. Ez utal arra is, hogy a testvérek száma és a remélt családnagyság közötti kapcsolatot gyengíti az uralkodó kétgyermekes norma. Ugyancsak gyenge az összefüggés a testvérek száma és a gyermektelenség óhaja között. A gyermektelenség választása olyan tényezőkön is alapulhat, amelyek függetlenek a testvérek számától, mint például válságos élethelyzetek, olyan életcélok kitűzése, amelyekbe nem fér bele a gyermekvállalás, esetleg speciális kockázati tényezők (genetikai betegségek, amelyek átterjedhetnek a gyermekekre).

Nincs jelentős kapcsolat a testvérek száma és a remélt családnagyságra vonatkozó bizonytalanság között. Ez ellentétes a szerzők feltételezésével (3. hipotézis), amely szerint a testvérrel rendelkező válaszadók kevésbé lennének bizonytalanok termékenységi szándékait illetően, mivel a testvérekkel való együttélés során megismerhetik a gyermekes családi lét előnyeit és hátrányait, valamint a szülői szerep kötelmeit. E váratlan eredmény egyik magyarázata, hogy a bizonytalanok kategóriája nem tesz különbséget a gyermekvállalással egyáltalán, illetve a kívánt gyermekek számával kapcsolatos bizonytalanság között. A testvérrel rendelkezők esetében valószínűleg alacsonyabb a bizonytalanság a gyermekvállalás tényét illetően, de nagyobb a bizonytalanság a leendő gyermekek számára vonatkozóan. Ezen túlmenően a reálisan várható családnagyság fogalma konkrétabb, mint az ideális vagy remélt családnagyság, mivel az figyelembe veszi a családalapítás lehetséges akadályait is. Ennélfogva, bár a sok testvérrel

rendelkező válaszadók elvileg maguk is sok gyermeket szeretnének, talán bizonytalanok, hogy reálisan meg tudják-e valósítani ezt a céljukat, ha például a sok testvér együtt járhat az eredeti család nehéz anyagi körülményeivel.

Ami az eredeti család társadalmi-gazdasági státuszának hatását illeti, a vizsgálat szerint a magasabban kvalifikált szülőktől származó válaszadók kevésbé kívántak egyetlen gyermeket és inkább szeretnének legalább hármat. Ugyanakkor a szülők társadalmi-gazdasági státuszának figyelembevétele a modellben nem mérsékelte a testvérek számának befolyását. Ez azt jelenti, hogy az eredeti család nagysága és az elvárt majdani családnagyság közötti összefüggés nem magyarázható kizárólag a társadalmi-gazdasági státusz továbbadásával.

Az eredményeket összefoglalva megállapítható, hogy az eredeti család és a termékenység közötti kapcsolat, amelyet a régebbi születési kohorszok esetében kimutattak, megtalálható a korai 1990-es években születetteknél is. Van azonban két nyitott kérdés a későbbi kutatások számára. Először is az értékek továbbadására vonatkozó elemzéshez meg kell várni, hogy az 1991–1993-as kohorsz adatszolgáltatóinak gyermekeik szülessenek. Másodszor, mivel a szerzők itt olyan fiatalokra fókuszáltak, akik még nem kezdték el saját családi pályájukat, az elvárt családnagyság csupán a jövőbeli termékenységi magatartás közelítő helyettesítésére volt használható, mivel korántsem bizonyos, hogy ugyanezeket az eredményeket kapnák a megvalósult családnagyságra. A vizsgálatot ezért meg kell majd ismételni, amikor az 1991–1993-as születési kohorsz eléri termékenységének felső korhatárát.

TÁRGYSZAVAK: testvérekszám, családnagyság, családi panelvizsgálat, társadalmi-gazdasági státusz, iskolai végzettség, multinomiális logisztikus regresszió, Németország

RÓZSA GÁBOR

69/2018

Összefüggések a nem hagyományos munkaidőrendben történő munkavégzés, az egészségmagatartás és a jóllét között az Amerikai Egyesült Államokban

Megan R. Winkler – Susan Mason – Melissa N. Laska – Mary J. Christoph – Dianne Neumark-Sztainer: Does non-standard work mean non-standard health? Exploring links between non-standard work schedules, health behavior, and well-being

SSM Population Health, 2018. 4. sz. 135–143. p.

DOI: [10.1016/j.ssmph.2017.12.003](https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2017.12.003)

Az előző évszázad során drámai változások történtek a munkavégzés körülményeit illetően, például az atipikus formák elterjedése terén, ideértve a nem nappali vagy a változó időrendben történő munkavégzést. Egyre több bizonyíték mutat arra, hogy a nem hagyományos munkaidőben történő munkavégzés számos krónikus betegség kialakulásáért felelős, ám az erre irányuló kutatások elsősorban a felborult napirend, a kevés és rossz minőségű alvás által létrehozott élettani mechanizmusokra koncentrálnak. Fontos megjegyezni azonban, hogy nem kizárólag és nem minden ilyen munkavégzés okoz krónikus egészségi problémákat, továbbá a normál munkaidő és annak nem megfelelő beosztása is jelentős hatással lehet a betegségek kialakulására.

Jelen tanulmány az olyan kockázatok feltérképezésére vállalkozik, amelyek az atipikus munkát végzők egészségi állapotára és jóllétére jelenthetnek veszélyt, összehasonlítva ezeket a normál munkaidőben foglalkoztatott dolgozók helyzetével. A tanulmány alapjául egy olyan adatfelvétel szolgált, amely az egészségi állapotra vonatkozó magatartási és pszichológiai mutatókat gyűjtötte össze a 25 és 36 év közötti amerikai állampolgárok részvételével. Az összehasonlítás során a kutatók megvizsgálták az atipikus munkavégzési formák különböző változatait is, nevezetesen az esti, éjszakai, váltakozó és szabálytalan műszakok következményeit. Az eredmények azt mutatták, hogy az atipikus munkát végzők – összehasonlítva a normál munkaidőben dolgozókkal – gyakrabban küzdenek álmatlansággal, több idő szükséges számukra a rekreációhoz, rosszabbak a táplálkozási szokásaik, nagyobb kockázatot jelent rájuk nézve az elhízás és a depresszió veszélye.

A felvétel témakörei között szerepelt az alvás időtartama, a dohányzás és alkoholfogyasztás, a fizikai aktivitás, a szabadidős képernyőidő, az étkezés több jellemzője, valamint az egészségtelen testsúlyszabályozás. Az alvás időtartamára vonatkozóan optimálisnak tekintették a napi 7–9 órát, kevéssé megfelelőnek a 7-nél kevesebb vagy 9-nél több órát. A cigarettafogyasztást a „soha” és a „mindennap” által határolt skálán, az alkoholfogyasztást a napi bevétel (gramm/nap) alapján sorolták kategóriákba. A fizikai aktivitásra vonatkozó kérdésekkel azt tudakolták, hogy az adatszolgáltató egy átlagos héten hány órát tölt mérsékelt vagy intenzívebb testgyakorlással. Külön kérdés szólt a napi szabadidőben különféle képernyők (tv, számítógép, laptop, okostelefon stb.) előtt töltött időről („képernyőidő”).

Az étkezési szokásokat illetően egyebek között rákérdeztek a napi gyümölcs- és zöldségfogyasztás mennyiségére (a vonatkozó ajánlásokhoz viszonyítva), a napi natív szénhidrát-bevitelre, a reggeli elhagyására,

a gyorsételek fogyasztására, valamint a mértéktelelevés-zavarra. Ugyancsak foglalkoztak a helytelen testsúlyszabályozás témakörével.

A jólléttel, illetve a testsúllyal kapcsolatos tényezők közül vizsgálták a depressziót és a megoldatlan stresszt, illetve mérték az elsőfokú (enyhe) és a másodfokú elhízást (a 30 és 34,9 közötti, illetve a 35-ös és magasabb testtömegindex alapján besorolva).

A szerzők log-binomiális modellek felhasználásával, a munkaidőrendek függvényeként becsléseket végeztek az egyes magatartások és következmények relatív kockázataira vonatkozóan, összehasonlítva a nem hagyományos rendben dolgozókat a sztenderd munkaidő-beosztásúakkal.

A fiatal felnőttek mindennapjaikban meglehetősen sok időt töltenek munkavégzéssel. Ez a tény és más bizonyítékok is alátámasztják, hogy a munkaidő beosztásának jelentős egészségügyi következményei vannak. Az ismertetett tanulmány igyekszik bemutatni azokat az eredményeket is, amelyek segíthetnek megérteni a fiatal felnőttekben tapasztalható viselkedési és pszichés problémák gyökereit. Olyan problémák értendők ez alatt, amelyek bizonyítottan az atipikus munkavégzés egészségi állapotra gyakorolt hatására vezethetők vissza. A teljes munkaidőben foglalkoztatott fiatal felnőtteket vizsgálva elmondható, hogy az atipikus formában dolgozók a hagyományos munkarendben alkalmazottakhoz képest nagyobb eséllyel találkoznak olyan problémával, mint a túlsúly, a rossz mentális állapot, a viselkedési zavar, a nem megfelelő mennyiségű alvás vagy a jólléti problémák. A szerzők megállapítása szerint a korábbi kutatások nagy része csak az éjszakai munkavégzés vizsgálatára korlátozódik, míg a jelen tanulmány – támaszkodva a korábbi kutatási eredményekre is – az atipikus munkavégzés szélesebb spektrumát vizsgálja. Feltérképezi többek között az ehhez kapcsolódó rossz étkezési szokások kialakulását és az ebből adódó egészségügyi kockázatokat. Az eredmények azt mutatják, hogy – bár a relatív kockázat egyes változóknál csak kis mértékben szignifikáns – általánosságban az atipikus idejű munkavégzés nagymértékben közrejátszik például a rossz étkezési szokások kialakításában, érteve ez alatt azt, hogy mikor, mit és mennyit eszik a vizsgált személy.

A tanulmányban szereplő részletes táblázatok néhány adatát jelen ismertetés az alábbiakban szöveggé alakítva mutatja be, összehasonlítva a hagyományos és nem hagyományos munkarendben dolgozókra vonatkozókat, illetve egyes adatok esetében a nem hagyományos munkaidőben alkalmazottak kategóriái (esti, éjszakai/változó, szabálytalan műszakosok) közötti markáns eltéréseket is. (Az alábbiakban közölt érté-

keket 95%-os konfidencia-intervallum és esetenként alacsony elemszám figyelembevételével kell értelmezni.)

A nem megfelelő alvásmennyiség (túl kevés vagy túl sok) relatív kockázata a nem hagyományos munkarendben dolgozók együttese esetében 43%-kal magasabb, és még nagyobb a többletkockázat a dohányzást és az alkoholizálást illetően (58, illetve 56%). 13 és 21% közötti a többletkockázat mutatója a szénhidrátbevitelnek, a reggeli kihagyásának, a gyorsétkezésnek és a túlevésnek az alternatív munkarendű dolgozók esetében, a sztenderd munkaidőt követőkhöz képest. A klinikailag releváns depressziós tünetek 41, az első-, illetve másodfokú elhízás kockázatai pedig 18, illetve 40%-kal nagyobbak a nem hagyományos munkarendben dolgozókra vonatkozóan. A többi vizsgált változónál a relatív kockázat pozitív vagy negatív irányú eltérése 10% alatti, amit az egyes részminták említett alacsony elemszámait is tekintve nem lehet egyértelműen szignifikánsnak minősíteni.

A nem megfelelő alvásmennyiség relatíve leggyakrabban az esti műszakosoknál fordul elő (a többletkockázat 59%), őket a szabálytalan munkarendűek (48%), majd az éjszakaiak (34%) követik. A dohányzás relatív kockázata az éjszakai műszakosoknál kiemelkedő (több mint kétszeres), az italozása pedig a szabálytalan időrendűeknél (közel kétszeres). A magas szénhidrátbevitel, a gyorsételek fogyasztása és a túlevés az esti műszakosoknál a leggyakoribb (plusz 34, 25 és 43%), a reggeli elhagyásának többletkockázata pedig mindhárom kategóriában 20% körüli. A depressziós tünetek terén az esti és az éjszakai műszakokban dolgozók kockázati aránya a hagyományos munkarendűekéhez viszonyítva másfélszeres, az első- és másodfokú elhízásban pedig kiemelkedik az éjszakaiaké másfélszeres, illetve kétszeres szorzóval.

A kutatók kezdeti hipotézisét tehát – amely szerint az atipikus munkavégzési formák közül az éjszakai műszakban dolgozók rosszabb eredményeket produkálnak a jóllét, a testsúly és a viselkedési zavarok tekintetében – nem feltétlenül támasztották alá a kapott eredmények, ugyanis esetükben csak az elhízás volt kiemelkedően eltérő a többi eredményhez képest. A szerzők ugyanakkor leszögezik, hogy az eredmények a különböző atipikus munkaidőben foglalkoztatottak korlátozott mintaméretéhez kapcsolódnak, így mindenképpen kiegészítő kutatásokra van szükség ahhoz, hogy az al típusoknál mérhető hatások közötti árnyalatokat feltérképezzék.

TÁRGYSZAVAK: nem hagyományos munkaidőben történő munkavégzés, egészségmagatartás, lelki egészség, jóllét, káros szenvedélyek, elhízás, log-binomiális modell, Amerikai Egyesült Államok

KÁLMÁN RITA

70/2018

Franciaországban minden harmincadik gyermek asszisztált reprodukciós eljárásnak¹ köszönhetően fogant meg 2018-ban

Elise de LaRochebrochard: One in thirty children in France conceived through assisted reproductive technology

Population&Societies, 2018. 556. sz. 1–4. p.

URL: https://www.ined.fr/fichier/s_rubrique/28078/556_population.societies.june.2018.amp.france.en.en.pdf

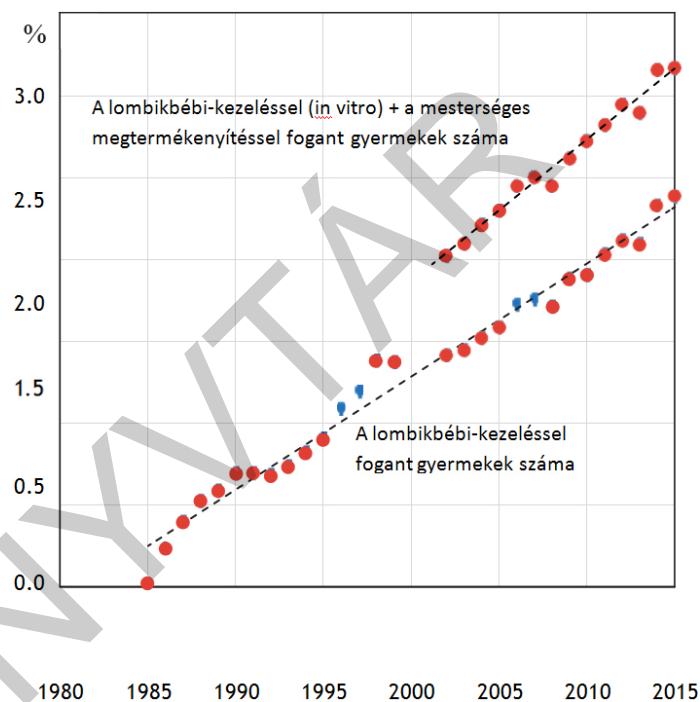
2018-ban a megfogant gyermekek 3,4%-a (vagyis minden harmincadik) asszisztált reprodukciós eljárásnak (lombikprogram vagy inszemináció) köszönhetően fog megszületni. A 2013-as statisztika szerint az Európai Unióban összesen végrehajtott lombikeljárások 10%-a valósul meg Franciaországban, 13%-a Németországban és 12%-a Olaszországban.

Az asszisztált reprodukciós eljárások (ART) közül Franciaországban a lombikkezelés a legelterjedtebb, idetartozik az esetek 70%-a. A lombikeljárások száma az első sikeres francia beültetés (1982) óta folyamatosan növekszik, 2018-ban várhatóan a megfogant gyermekek 2,5% közéjük tartozik. 1980 és 2000 között százezer gyermek született ilyen módon, 2019 végére az így született gyermekek száma el fogja érni a négyszázezret Franciaországban.

A lombikeljárások számának emelkedése összefügg az orvostudomány fejlődésével: 1992-től lehetséges a férfi terméketlenség kezelése is a lombikeljárás egyik speciális változatával (ICSI). 2012 és 2015 között három lombikeljárásból kettő ezzel a módszerrel történt.

Az ikerszülések száma szintén összefüggést mutat a lombikprogrammal, ugyanakkor ezen a téren is lényeges változás történik: az ikertérhesség súlyos kockázatokat rejt, és ezért az orvosi gyakorlat jelentősen megváltozott. Míg korábban átlagosan három embriót ültet-

tek be, a 2000-es évek végére már csak kettőt, és most már lehetőség szerint csak egyet, míg a többi embriót lefagyasztják, hogy később beültethetők legyenek. Finnország és Svédország hasonló protokollt követ. Ennek ellenére így is magasabb az ikerszülések száma a lombikprogram esetén (110 gyermek/100 terhesség), míg a „természetes” úton fogant gyermekek esetében (101 gyermek jut 100 terhességre).

1. ábra: Az asszisztált reprodukcióval fogant gyermekek számának alakulása Franciaországban

Az ART keretében megfogant gyermekeknek csak az 5%-ában vannak be donort – a gyermekek 95%-a a két szülőjük biológiai leszármazottja.

Egy donor vagy béranya bevonásának a lehetősége szigorúan szabályozott Franciaországban. A donorokkal történő megtermékenyítés általában spermadonor bevonását jelenti (évente kb. ezer gyermek esetében), nagyon ritka a petesejt-donáció, és még ennél is ritkább (gyakorlatilag elhanyagolható) az embriódonáció, a béranyaság pedig tilos Franciaországban.

A donáció a jelenlegi francia szabályozás szerint csak a heteroszexuális párok számára elérhető (az egyedülálló és az azonos nemű párok nem élhetnek ezzel a lehetőséggel). A nők esetében 43 éves kortól kezdve nincs lehetőség petesejt-donációra. Emiatt vannak párok, akik az Európai Unió más országaiban keresnek megoldást.

A donációval kapcsolatos szabályozás eltérő az egyes tagországokban, és számos etikai kérdést vet fel (például a béranyaság mint a kizsákmányolás egyik formája). Általános tendencia a kínálatot meghaladó kereslet a donorok, különösen a spermadonorok iránt. Az Európai Unióban három ország felülreprezentált a

¹ Magyarországon az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárásnak öt fajtáját különbözteti meg:

- lombikprogram: a testen kívüli megtermékenyítés és embrióbeültetés,
- inszemináció: a házastárs, illetve élettárs ivarsejtjeivel vagy adományozott ivarsejttel végzett mesterséges ondóbevitel,
- ivarsejt adományozásával történő testen kívüli megtermékenyítés és embrióbeültetés,
- embrió adományozásával végzett embrióbeültetés,
- a női ivarsejt megtermékenyülését, illetőleg megtermékenyíthetőségét, valamint a megtermékenyített ivarsejt megtapadását, fejlődését elősegítő egyéb módszer. (P. A. lábjegyzete)

donáció terén: Dánia (az Európai Unió összesített spermadonációjának 26%-a), Belgium (20%) és Spanyolország (8%).

TÁRGYSZAVAK: asszisztált reprodukció, lombikbébi-eljárás, donáció, jogi szabályozás, nemzetközi összehasonlítás, Franciaország

PÁRI ANDRÁS

71/2018

A vallási meggyőződés és a környezettel kapcsolatos magatartás Kínában

Yu Yang – Shizi Huang: Religious Beliefs and Environmental Behaviors in China

Religions, 2018. 3. sz. 1–12. p.

DOI: [10.3390/rel9030072](https://doi.org/10.3390/rel9030072)

Az elmúlt fél évszázadban számos tanulmányban vizsgálták a vallásnak a környezetre gyakorolt hatását. Vitatják, hogy a zsidó–keresztény kultúra uralkodó etikája okozta-e az ökológiai krízist, de a vallás és a környezet közötti kölcsönhatás következményeit is vita övezi a szakirodalomban. E témában a kutatók eltérő eredményre jutottak. Az egyik kutató azt találta, hogy a környezeti célú pénzköltsékre vonatkozó hajlandóság negatívan korrelál a Bibliát betű szerint értelmezőknél, de pozitívan a katolikusoknál. Egy nemzetközi kutatás eredményei szerint a keresztény kultúrában a felekezetek között és azokon belül is jelentős különbségek vannak a környezeti viselkedést illetően.

Kínában az ilyen típusú vizsgálatokban a speciális vallások (konfucianizmus, új-konfucianizmus, buddhizmus, taoizmus) ökológiai elképzeléseit teszik az elemzés középpontjába, megállapítva, hogy e vallások pozitívan hatnak a környezettel kapcsolatos viselkedésre. Annak ellenére, hogy a hitnek a környezetre gyakorolt hatásáról hosszú eszmecsereket folytattak, empirikus bizonyíték eddig nem állt rendelkezésre. E tanulmány szerzői annak a meggyőződésüknek adtak hangot, hogy a vallás és a környezet kölcsönhatásainak megismerése csak empirikus kutatás eredményeivel igazolható. Az alaplogika szerint a vallás megismerteti hívei körében a környezettudatosságot, ami befolyásolja a hívők környezettel kapcsolatos magatartásait.

Közismert, hogy Kína a világ legnagyobb vallástalan népességű országa. A Kínai Kommunista Párt ateista szervezetként az állam vezető ereje. A világ második legnagyobb politikai pártjának 2016 végén mintegy kilencven millió tagja volt, akiknek megtiltották a vallás gyakorlását. A párthoz nem tartozók sem maradnak ki az ideológiai képzésből, amit az általános és a középiskolában szisztematikusan terjesztenek. A tanulók közül sokan csatlakoznak a párt ifjúsági szervezetéhez.

A Gallup Intézet 2012-es becslése szerint a népesség 14%-a vallásos, de a kínai hivatalos szervek szerint ez csak kb. 10%. A Gallup úgy becsüli, hogy a világ népességének 59%-a vallásos. Érdekes, hogy Kínában a vallási intézményeket hivatalosan is bátorították arra, hogy segítsék elő a környezetbarát társadalom kialakulását.

Vallási hovatartozás	Szám szerint	Százalék
Buddhizmus	565	5,07
Iszlám	237	2,13
Kereszténység (katolikusok nélkül)	191	1,71
Katolicizmus	38	0,34
Taoizmus	37	0,33
Népi hitek	211	1,89
Egyéb	17	0,15
Nem hívők	9902	88,89

1. táblázat: Vallások szerinti megoszlás a vizsgált mintában, 2013

2007-ben a párt kongresszusa az „ökológiai civilizáció” fogalmát az egész ország számára ismertté kívánta tenni. A szemléletváltozásból kimaradt a „zöldebb” gazdasági növekedésre való áttérés, de a fenntartható fejlődés elvét elfogadták. A 2013 és 2016 között hivatalban lévő környezetvédelmi miniszter azt javasolta a vallási szervezeteknek, hogy vegyenek részt a környezetvédelmi problémák megoldásában. A vallási ügyek állami központja a környezetvédelemben az oktatás szerepét hangsúlyozta. A Kínai Taoista Társaság a 2010 és 2017 közötti évekre olyan programot dolgozott ki, amelyben a kínai környezetvédelmi intézmények együttműködnek számos nemzetközi szervezettel és az ENSZ Fejlesztési Programjával (UNDP).

Az ateista oktatási rendszer és a vallásos emberek együttélése sajátos kínai jelenség, amely egyedülálló kutatást tesz lehetővé ezen a területen. A hipotézis az, hogy a vallási hitben élők környezeti magatartásában pozitív jellegű hatások mutathatók ki. E kutatásban a szerzők felhasználták a Kínai Általános Szociális Felvétel (Chinese General Social Survey) 2013. évi adatait. Az eredeti minta 11 438 főből állt, de különböző okok (megtagadás, nincs véleménye, kódolási hiba stb.) miatt csak 11 139 fő válaszait dolgozták fel. A válaszolók majdnem 90%-a nem hívő (ateista, agnosztikus stb.) volt. A mintába így mindössze 1237¹ hívő került. Ötven esetben a válaszolók két vagy három valláshoz tartozónak vallották magukat.

¹ A táblázat szerint csak 1236, a mintanagyság pedig 11 138. (R. G. megjegyzése)

A kérdőív fő kérdése így hangzott: Folytatott-e bármilyen tevékenységet a felsoroltak közül a folyó évben: hulladékválogatás (1), családtaggal, barátal környezet-ről folytatott beszélgetés (2), saját szatyros bevásárlás (3), műanyagszatyor újrafelhasználása (4), a környezetvédelem pénzügyi támogatása (5), érdeklődés tanúsítása a rádió, tv és az újságok környezeti információi iránt (6), kormány által szervezett környezetvédelmi tevékenységben való részvétel (7), civil szervezet által vezetettben (8), saját költségből fedezett faültetésben (9) és környezeti ügyek felpanaszolásában való részvétel (10)? A gyakoriságokat is megkérdezték (soha = 1, alkalmanként = 2, gyakran = 3). A kapott adatokat faktoranalízissel vizsgálták tovább. A rotált faktor eredményei két főfaktorba tömöríthetők.

Az elsőt egyéni (1, 2, 3, 4, 6), a másodikat közösségi (5, 7, 8, 9, 10) környezeti magatartásnak nevezhetjük el. Az „egyéni” jelző utal a személyes tevékenységre, amit egyedül vagy a családban végezhet, míg a „közösségi” magatartások feltételezik a civil szervezetek vagy más politikai erők szervezési tevékenységét. A két változó numerikus pontértékei normalizálás után 1 és 100 közé esnek. Az egyénhez kötődő környezeti magatartások pontjainak átlaga 49,7, szórása 20,4, jóval magasabb, mint a közösségi magatartásoké (átlag = 14,9, szórás = 14,9). A vallásos emberek alig voltak aktívabbak a közösségi környezeti magatartásban, mert pontjaik (átlag = 15,4, szórás = 15,9) csak valamivel magasabbak a nem vallásosakénál (átlag = 14,8, szórás = 14,7). Az egyéni jellegűeknél viszont a hívők kissé visszahúzódóbbak (átlag = 48,8, szórás = 18,6), mint a nem vallásos állampolgárok (átlag = 50,0, szórás = 20,6). A vizsgálat szerint a vallásosság inkább a nőkre, a kínai népesség túlnyomó többségét alkotó han nemzetiségűekre, a kevésbé iskolázottakra, a nem párttagokra és a falusi lakosokra volt jellemző, akik 2,4 évvel idősebbek az átlagnál.

A résztvevőket a környezeti fenyegetettségéről is megkérdezték (légszennyezés, vízszennyezés, elsivatagosodás stb.), amire 1-től 5-ig (az egyáltalán nem komolytól a különösen komoly minősítésig) kaptak pontokat. A regressziószámítás eredményei szerint a buddhisták bizonyos mértékig eltérnek a mintában szereplő többi személytől. Ők fiatalabbak, jobban iskolázottak és általában gazdagabbak, mint a többi vallás követői. E szocioökonómiai jellemzők jelentősen befolyásolják a buddhisták pozitív egyéni környezeti magatartásjegyeit. A közösségi jellegűeknél a legtöbb vallás pozitív jellemzőkkel írható le, amiből kivételt képez az iszlám. Ennek felvételtechnikai okai is vannak, mert Hszincsiang és Ningszia tartományokat (ahol a legtöbb muszlim él) biztonsági és költségvetési okok miatt

kihagyták a felvételből. A többi tartományban szétosztottan élő muszlimokat nehéz közösségi környezeti eseményekbe bevonni.

Az ökológiai civilizáció fogalmának megjelenése óta erősödött ennek etikája és ideológiája az oktatási intézményekben és a kormányzati szerveknél. Emiatt az iskolázottabbaknál, a kormányzati alkalmazottaknál és különösen a párttagoknál növekedett a környezetismeretük és környezettudatos magatartásuk. A környezeti fenyegetések felismerése az egyéni környezeti magatartásokat jobban befolyásolja, mint a közösségeket. A városi lakosok a városokban mérhető nagyobb környezetszennyezés miatt aktívabb magatartást mutatnak, mint a falusiak, különösen, ami az egyéni magatartási jellegűeket illeti. A férfiak a közösségi munkában jobban jeleskednek, mint az egyéniekben. A nyugati világ környezetvédelmi mozgalmában sok helyen a nők a hangadóbbak. Az idősek az egyéni környezeti magatartásukban jobbak, mint a közösségekben.

A tanulmány egyik legfontosabb megállapítása, hogy az egyéni környezeti magatartás pontjai háromszor haladják meg a közösségi jellegűekéit. A vallás és az állam együttműködésének szép példája, hogy 2012-ben a kínai környezetvédelmi minisztérium a Föld díja kitüntetést adományozta az egyik buddhista alapítású egyesületnek a víz minőségvédelmében nyújtott kiemelkedő munkájáért. A szerzők egyik óvatosságot következtetése szerint Kínában a környezet elmúlt évtizedekbeni pusztulásához hozzájárulhatott, hogy az emberek nagy többsége vallási meggyőződés nélkül él. Alapvető civilizációs és etikai változásra van szükség, hogy az országban megállítsák a környezetrombolást. Ez nem nélkülözheti a vallás és a politika kölcsönhatásának minél jobb kiaknázását.

TÁRGYSZAVAK: vallás, oktatásügy, környezeti magatartás, ökológiai probléma, faktoranalízis, Kína

HAJNAL BÉLA

72/2018

Az e-cigarettával kapcsolatos nézetek és tapasztalatok terhes vagy nemrég szült nőknél az Egyesült Királyságban

Katharine Bowker – Sophie Orton – Sue Cooper – Felix Naughton – Rachel Whitmore – Sarah Lewis – Linda Bauld – Lesley Sinclair – Tim Coleman – Anne Dickinson – Michael Ussher: Views on and experiences of electronic cigarettes: a qualitative study of women who are pregnant or have recently given birth *BMC Pregnancy and Childbirth*, 2018. 233. sz. 1–10. p. DOI: [10.1186/s12884-018-1856-4](https://doi.org/10.1186/s12884-018-1856-4)

Az e-cigarettákat egyre inkább a dohányzás csökkentésére vagy leszokásra használják, azonban keveset tudunk erről a terhesség vagy a szülés utáni időszakra vonatkozóan. Az eddig megjelent tanulmányok nagyrészt az Amerikai Egyesült Államokban készültek, azzal a módszertani korláttal, hogy nem tudták megkülönböztetni a dohányzókat és exdohányosokat a nem dohányzóktól.

Jelen tanulmányban az e-cigarettával kapcsolatos véleményeket és tapasztalatokat vizsgálták az Egyesült Királyságban, olyan terhes vagy nemrég terhes nők körében, akik az interjúk idején dohányzók vagy korábbi dohányosok voltak. Az elektronikus cigaretták széles körű véleményezése érdekében az adatfelvételt az ország egész területéről és különböző felvételi módokon történt, mint például a dohányzásról való leszokást segítő szolgálatoktól, az országos védőnői szolgálattól, terhességi honlapok és egy informális hálózat alapján. A felmérésben tizenöt terhes és tizenöt nemrég szült nő vett részt, köztük kilenc jelenlegi e-cigaretta-használó, tizenegy volt használó és tíz nem dohányzó nő.

A kutatás folyamán öt fő téma körvonalazódott:

1. a használat motivációi (a dohányzás elhagyása vagy csökkentése);
2. a társadalmi megbélyegzés (a nyilvános használat kerülése előnyben részesítve a „diszkrét” nikotinpótló kezelést);
3. az e-cigaretta használata (főként otthoni használat);
4. fogyasztói szempontok (korlátozottan rendelkezésre álló tanácsadás) és
5. az egészségkárosító hatással kapcsolatos megfigyelések (például kevésbé ártalmas, mint a dohányzás, a mellékhatásokkal és a függőséggel kapcsolatos aggodalmak).

Az elektronikus cigarettát néhány terhes és szülés után álló nő pozitívan értékelte, kevésbé ítélte károsnak, mint a dohányzást, és hasznos alternatívának tartotta a dohányzás csökkentésében és elhagyásában. Azonban az érzékelt társadalmi megbélyegzés miatt egyesek kényelmetlenül érezték magukat az elektronikus cigaretták nyilvános használata esetén, különösen terhesség alatt. Az e-cigaretta biztonságosságával és a nikotinfüggőséggel kapcsolatban is voltak aggodalmaik, és az egészségügyi szakemberektől következetesebb információra tartottak igényt. Néhányan kifejezetten a nikotinpótló kezelést preferálták az elektronikus cigarettával szemben, mivel úgy érezték, hogy az egészségügyi szakemberek következetesen ezt a kezelési formát támogatták, és diszkrétebb módon alkalmazható, mint az elektronikus cigaretta.

A tanulmány erősségei közé tartozik a fókuszcsoportos vizsgálat és az egyéni interjúk sorozata, amely összefoglalja az Egyesült Királyság különböző régióiból toborzott interjúalanyok elektronikus cigarettával kapcsolatos sokrétű véleményét és tapasztalatát. A félig strukturált telefonos interjúk hanganyagát átirták és keretelemzést alkalmaztak, amely biztosította az adatelemzés átláthatóságát, és lehetővé tette a kutatócsoport minden tagjának közreműködését.

A kutatásnak vannak korlátai is, tudniillik a telefonos interjú résztvevőit előnyben a személyes interjúval szemben, ezért nem tudták begyűjteni a potenciálisan fontos háttér-információkat a résztvevők körvezetéről. Ennek ellenére, figyelembe véve, hogy a résztvevők az ország minden tájáról származtak és hogy a terhesség milyen kötelezettségekkel jár, a telefonos interjúkat tartották a leginkább kivitelezhetőnek. A véletlen vagy akár tudatos részrehajlás lehetősége is fennáll, ugyanis a kutatást brit kutatási és politikai környezetben végezték, amelyben az elektronikus cigarettát nagyrészt a dohányzás kevésbé káros alternatívájaként támogatják.

A legtöbb kvalitatív kutatáshoz hasonlóan a tanulmány szándéka nem az volt, hogy a megállapítások teljes mértékben reprezentálják a szélesebb lakosságot, bár a nők etnikai és végzettségi jellemzői (tudniillik többnyire fehérek és 18 éves koruk után nem tanultak tovább) azt sugallják, hogy meglehetősen jellemzőek a terhesség alatt dohányzó nőkre. A szerzők célja az volt, hogy megragadják az e-cigarettákról szóló nézetekhez és tapasztalatokhoz kapcsolódó rejtett különbségeket a terhesség és a szülés utáni időszakban. Így, miután szándékosan mintavételezték mind az e-cigarettával kapcsolatos terhesség alatti, mind a szülés utáni tapasztalatokat, a minta jellemzőiben nagy heterogenitás volt megfigyelhető. Ez megnehezítheti az általános következtetések levonását. Ennek ellenére, kivéve azokat az eseteket, amikor a tapasztalatok irrelevánsak voltak a „nem dohányzó” alcsoportra nézve, az eredmények nagyon hasonlóak a különböző alcsoportokban.

A dohányzókhöz hasonlóan, a nők elektronikuscigaretta-használatával kapcsolatos tapasztalatai is vegyes eredményt mutattak: egyesek kedvelték az elektronikus cigarettát, mert a dohányzást imitálta, ezzel ellentétben mások épp emiatt nem kedvelték, mivel a dohányzásra emlékeztette őket. Azonban, ahogy a lakosság széles körében is tapasztalható, a legtöbb nőt érdekelte az elektronikus cigaretta használata, legyen az a dohányzás abbahagyása vagy csökkentése céljából, akár az e-ciga-

retta és a cigaretta kettős alkalmazásával. A kutatásban részt vevő elektronikuscigaretta-használók többsége (kilencből hét) kettős használó volt, és állították, hogy az e-cigaretta segített csökkenteni a dohányzás mértékét. A terhes nőket leszámítva, a brit elektronikuscigaretta-használók 45%-a számolt be kettős (cigaretta és e-cigaretta) használatról. Egy a közelmúltban végzett amerikai országos reprezentatív felmérés eredményei szerint a terhesség alatt a kettős használat aránya magasabb lehet, mint a nem terhes használók esetében: az elektronikus cigarettát használó harmincnégy terhes nő 79%-a jelenleg is dohányzik, a fennmaradó 21% pedig exdohányos. A nikotinpótló kezelés és a cigaretta kettős használata szintén gyakori a terhesség alatt. A kettős használat növelheti a dohányzás abbahagyására irányuló próbálkozások számát, bár nem egyértelmű, hogy növeli-e a leszokás arányát. A dohányzók körében általában a kettős használat valószínűleg hasonló mértékű rákkeltő és mérgező anyagot eredményez, mint a dohányzás, bár nem ismert, hogy ez a terhesség esetében is így van-e.

Érdekes, hogy sok nő spontán módon, a pillanat hevében használja az elektronikus cigarettát. Ezt is figyelembe kell venni a közegészségügyi politikában, mivel az elektronikus cigarettát egyre szélesebb körben használják és teszik elérhetővé, és a terhes nők gyakran ki lehetnek téve a „csábításnak”, hogy kipróbálják vagy használatával kísérletezzenek.

Jelen tanulmány az első, amely szerint az érzékelt társadalmi megbélyegzés miatt egyes nők elkerülnék az e-cigaretta nyilvános használatát terhesség alatt vagy csecsemők környezetében. Az amerikai eredményekhez hasonlóan mások úgy érezték, hogy az e-cigaretta használata kevésbé megbélyegző, mint a dohányzás, és együttéreztek az elektronikus cigarettát használó terhes nőkkel, mivel tisztában vannak a leszokás nehézségeivel. Az érzékelt társadalmi megbélyegzés ellentétben áll a nem terhes népesség véleményével, amely az elektronikus cigarettát nagyrészt élvezetesnek tartja, de összhangban áll a terhes dohányosok által érzett erős szociális megbélyegzéssel és a terhesség alatti dohányzással kapcsolatos negatív közvéleménnyel. Ezenkívül egy amerikai felmérés szerint a legtöbb ember károsnak vagy károsabbnak tekinti az elektronikus cigarettát, mint a terhesség alatti dohányzást. A terhes nők titkolják, hogy dohányoznak, és azt is megfigyelték, hogy gyakran szívesebben elektronikus cigarettáznak otthon és olyan helyeken, ahol általában is szoktak. Ráadásul nem volt arra utaló jel, hogy a nők másokkal együtt e-cigarettáztak volna vagy

megosztották volna az e-cigarettájukat. Ebből a szempontból az e-cigaretta alkalmas lehet a dohányzáshoz való visszatérés megelőzésére a szülés utáni időszakban, bár megfigyelték azt is, hogy a terhesség alatt elektronikus cigarettát használó nők esetében fennáll a veszély, hogy tovább dohányoznak szülés után.

A terhes nők körében végzett amerikai kutatásokkal összhangban sokan úgy vélték, hogy a terhesség alatt és a csecsemők közvetlen környezetében az e-cigaretta biztonságosabb, mint a cigaretta. Olyan aggódalmak is felmerültek, amelyek a káros hatásokra vonatkoztak és arra, hogy következetesebb információkat várnak az egészségügyi szakemberektől. Voltak olyan aggályok is, hogy az e-cigaretta fenntartja vagy akár növeli a nikotinfüggést. A nem terhes dohányosok körében a laboratóriumi vizsgálatok szerint valószínűtlen, hogy az e-cigarettázók több nikotint fogyasztanak, mint a dohányzók. A nők biztonságossággal kapcsolatos több információ iránti igényét részben kielégíti a legfrissebb brit iránymutatás, amely segítséget nyújt az egészségügyi szakembereknek a terhes nők részére nyújtott, elektronikus cigarettával kapcsolatos tanácsadásban. A szóban forgó iránymutatás feltárja az e-cigaretták és a dohányzás valószínűsíthető relatív káros hatását, és a nikotinpótló kezelést javasolja a terhesség idejére, de óv attól, hogy a terhes nőket elriasszák az elektronikus cigaretták használatától, ha az segít nekik dohánymentesnek maradni.

Összességében ezek a megállapítások arra világítanak rá, hogy sürgősen szükség van az e-cigaretta méreganyagainak és rákkeltő anyagainak az anyával és a magzattal kapcsolatos hatásvizsgálatára, hasonlóan a nem terhes dohányzókkal végzett vizsgálatokhoz.

TÁRGYSZAVAK: e-cigaretta, dohányzás, terhesség, szülés utáni időszak

BÁNDI MELISSA